

GÖSTER- VE GÖRSET-/ ÁZRSET- FİLLERİNİN YAPISI ÜZERİNE

Doç. Dr. Ahmet GÜNŞEN
Gazi Üniversitesi
Kırşehir Eğitim Fakültesi KIRŞEHİR
İleti:agunsen@gazi.edu.tr

Özet

Bugün Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızları ile bazı çağdaş Türk lehçelerinde aynı anlamda kullanılan biri *göster-*, diğeri *görset-* ~ *körset-* şeklinde olan iki fiil şekliyle karşılaşılmaktadır. Bunlardan *görset-* / *körset-* şekli, bazı dilcilerce *göster-* / *köster-* biçiminin göçüsmeli şekli sayılmış; bu da genel bir kanaat oluşturmuştur.

Bu çalışmada bunun böyle olmadığı, yani ortada bir fiilin biri asıl, diğeri onun göçüsmeli şekli olmak üzere iki varyantının değil, tam tersine aynı anlamda iki ayrı yapıda fiilin bulunduğu Türk dilinin tarihî ve çağdaş dil verileriyle ortaya konulmuştur.

Buna göre, *göster-* (< *köster-* < *kö-z-ter-*) ve *görset-* / *körset-* / *körsöt-* (< *kö-r-ü-z+e-t-*) fiilleri, Türk dilinde 13. yüzyıldan beri var olan iki ayrı yapıdaki fiildir. Bugün de çağdaş Türk lehçelerinde kullanım sıklıkları farklılaşmış olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Anahtar kelimeler: *göster-*, *görset-* / *körset-* / *körsöt-* fiilleri, Türkiye Türkçesi, Anadolu ağızları, Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi, çağdaş Türk lehçeleri, göçüsmeli, -set- ve -ter- ekleri.

UPON THE VERBS GÖSTER- AND GÖRSET-/ ÁZRSET-

Abstract

Today, two forms of verbs being used in same meanings which are *göster-*, and *görset-* ~ *körset-* in literary language and some dialects of Turkey Turkish and some contemporary Turkish accents. The form of *görset-* / *körset-* have been considered as göçüsmeli form of the shape of *göster-* / *köster-*; and this has made a general conviction.

But in this study it is exhibited with the historical and contemporary language datums of Turkish language that there are not two variants of verbs as one of them is genuine and the other one is the göçüsmeli form of the first. On the contrary, there are two verbs of different structures but same meanings.

According to this, *göster-* (< *köster-* < *kö-z-ter-*) and *görset-* / *körset-* / *körsöt-* (< *kö-r-ü-z+e-t-*) verbs are of two different structures which have been existing since 13th century in Turkish language. Today they are still maintaining their existence as diversified of usage frequency in contemporary Turkish accents.

Key words: *göster-*, *görset-* / *körset-* / *körsöt-* verbs, Turkey Turkish, Anatolian accents, ancient Turkish, Karahanlı Turkish, Harezmi Turkish, Kıpçak Turkish, Çağatay Turkish, contemporary Turkish accents, methates, -set- and -ter- affixes.

Giriş

Türkiye Türkçesi yazı dilinde, “*görülmesini sağlamak, görülmesine yol açmak; birini veya bir şeyi işaretle belirtmek; belirtmek, anlatmak (...); mec. (-e) Sert bir biçimde karşılık vermek...*” (Türkçe Sözlük: 1988: 567) gibi ondan fazla anlamıyla kullanılan *göster-* fiilinin yanında, bazı Anadolu ağızlarında da aynı anlamda, fakat az çok farklı bir yapısı olan bir *görset-* ~ *görset-* fiili kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesi yazı dilindeki *göster-* fiili, Anadolu ve Rumeli ağızlarında da, yazı dilimize paralel olarak, aynı sıklıkla kullanılmaktadır. Hatta bu fiil şekline türemiş ve Derleme Sözlüğü’ne girmiş **gösterimlik** ‘örnek, göstermelik’ (*Bor -Ng.), **gösterme parmağı** ‘işaret parmağı’ (-Ed.) (DS, VI: 2164) gibi türevlere de rastlanmaktadır. Ancak bazı Anadolu ağızlarında, *göster-* fiili yanında, aynı anlamda, *görset-* ya da *görset-* fiili de kullanılmaktadır.

Nitekim, Derleme Sözlüğü’nde *görsed-* ‘göstermek’ (Hasanoğlu -Ank.), *görset-* (Koyundere * Ahıska -Kr.) (DS, VI: 2162) örneklerini, Kırşehir ve yöresi ağızlarında da, *görset-* yanında ama daha çok, *görsed-* ~ *görset-* şeklinde buluyoruz (Günşen, 2000: 356, Günşen, 2001: 116, 120). Hatta *görsed-* veya *görset-* fiilini, Orta Anadolu ağızlarının karakteristik unsurlarından biri olarak göstermek mümkündür.

O hâlde, biri hem yazı hem konuşma dilinde, biri de sadece ağızlarda kullanılan ‘göstermek’ anlamlı iki ayrı fiil şekli ile karşı karşıyayız. Söz konusu fiil şekillerinin anlamı üzerinde değilse de, yapısı üzerinde birbirinden çok farklı, hatta birbiriyle çelişen görüş ve tespitlere rastlanmaktadır.

Bu farklı görüşlerin ilk ve ön plana çıkarılması ise *görset-* biçimini *göster-* şeklinin göçüştürmesi biçimi sayan görüştür.

Nitekim, W. Bang, *körset-* fiilini *köster-* fiilinin göçüştürmesi biçimi olarak izah etmiştir (Bang, Studien, III: 1251 vd.; Hacıeminoğlu, 1991: 161 ve Çeneli, 1997: 55).

Aynı şekilde, Anadolu ağızları malzemesini yıllar süren bir derleme çalışması ile toplayan, daha sonra da aynı malzeme üzerinde inceleme çalışmaları yayınlayan Ahmet Caferoğlu, Anadolu ağızlarında hâlâ *görset-* ~ *görset-* şekliyle kullanılan fiili, W. Bang gibi, *göster-* fiilinin göçüştürmesi biçimi olarak görmüştür. Nitekim o, Anadolu ağızlarında göçüştürme konusunu inceleyen bir makalesinde, “komşu konsonlar arasında” 53, “komşu olmayan konsonlar arasında” da 26 göçüştürme örneği vermiş; söz konusu ettiğimiz *görset-* fiiline ise, ikinci grubun on

bilir. Böyle olduğu takdirde, -g-nin düşmesi neticesi göster- sözü ortaya çıkmıştır denebilir. Fakat, her iki izah da şimdilik ihtiyatla karşılanmalıdır.” (Timurtaş, 1977: 118)

Banguoğlu da, aynı ek (-der-)le türetilen fiiller arasında göster- fiiline yer verir, ama bugünkü yapıları itibarıyla izaha ihtiyaç olan bu fiilleri olduğu gibi vermekle yetinir:

“Eski Türkçeden beri bazı kelimelerde rastlanan (axtarmak, yumdarmak) –der- eki –dir- ettiren fiil çatı ekinin bir değişimi gibi görünür. Belki bu da –it-ir- > -dir- yerine –it-er- > -der- şeklinde meydana gelmiş daha eski bir birleşiktir. Dilimizde kalan sayılı örneklerinden bazılarında iki şekil görülür:

göndermek x göndürmek döndermek x döndürmek aktarmak, kotarmak, kaytarmak, göstermek, kantarmak gibi. Hepsini etkin fiiller olup ettiren anlamını saklamışlardır.” (Banguoğlu, 1986: 275)

İlhan Çeneli, Kırım Tatarcasındaki yapım eklerini konu alan çalışmasında, fiilden fiil yapan -sa-/-se eki ile ettirgenlik eki -t-’nin birleşiminden oluşmuş bir ek olarak gösterdiği -sat-/-set- eki hakkında bilgi verirken, bu ekin sadece Kırım Tatarcası ile sınırlandırılmayacağını, aksine bazı Türk dillerinde bu ekle yapılan yapılar bulunduğunu, fakat örneklerinin az olduğunu belirttikten sonra, söz konusu görset- fiilininin Kırım Tatarcasındaki durumu ile ilgili olarak da şunları söyler:

“Doerfer’in (PhTF, I, 380) bu şekilde gösterdiği kîrset- fiili bugünkü Kırım Tatarcasında artık yoktur. kîrset- ‘göstermek, işaret etmek’ yerine sadece kîster- ‘aynı anlam’ şekline rastlanır (< göçüşme ?, krş. Bang, Studien, III, 1251 vd.).” (Çeneli, 1997: 55)

O hâlde, Çeneli’nin de, şüpheli de olsa, kîrset- fiilini kîster- fiilinin göçüşmeli biçimi saydığı anlaşılıyor.

Clauson, görset- fiilini körse-’den gelmiş gördüğü gibi, Azerî Türkçesindeki köster- şeklini, soru işaretli de olsa, körset- fiilinin göçüşmeli biçimi saymıştır (Clauson, 1972: 740).

Türk dilinin etimoloji sözlüğünü yazanlardan Eyüpoğlu ise, göster- fiilini göz ismine dayandırıp, kökteki s < z değişmesine dikkat çekmiş, ama göz isim köküne fiilden fiil yapma eki olan -ter-’in gelemeyeceği veya nasıl geldiği konusuna değinmeden sorunu geçirmiştir (Eyüpoğlu, 1988: 145).

Gerçekten, görset- fiili göster- fiilinin göçüşmeli şeklidir de ortada aynı fiilin iki ayrı biçimi mi vardır? Yoksa, bunlar ilk anda aynı fiilin fonetik bir olay sonucu oluşmuş iki farklı şekli gibi görünse de, gerçekte iki ayrı fiil midir? Ortada izaha muhtaç bir sorunun olduğu açıktır. Bu da, göster- ve görset- ~ görset- fiillerinin yapısı üzerinde durmayı gerekli kılmaktadır.

Bunun için de Türk dilinin tarihî dönemleriyle yaşayan kollarına başvurmak en tabii yoldur. Sorun, Türkiye Türkçesinde gündeme geldiğine göre, işe önce Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarına kaynaklık eden Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçelerinden başlamak, günümüzdeki ikili durumu izah etmek için yararlı ola-

Sosyal Bilimler Enstit

Eski Türkçe:

Köktürk ve Uygur devri kitabe ve metinlerini içine alan bu dönemde 'görmek' ve 'göstermek' anlamlı fiil şekilleri olarak *kör-* ve onun türevi konumundaki *körkür-*, *körkit-*, *körküt-*, *körtgür-*, *körtkür-*, *körügse-*, *köz-* vb. fiillere rastlıyoruz:

“Közün **körmedük** úulâaâm eşidmedük budunumun ...: Gözün görmediği, kulağın işitmediği milletimi ... ” [BK.K: 11]

“...úuanşı im pular ol tınlıglarúa pratıkabutlar körkin **körtgürüp** nomlayur úutgarur ... : Kuanşı İm Pular o canlı varlıklara, pratyekabuddhalar kılığına girerek görünür (dini) öğretir, kurtarır” [KİP, 105-106]

“... nomlayu (ya)rılıúap tört kirtü/...titrü **körkitip** úutgaru yarlıúadı... : Haşmetle vaaz verip dört gerçek ... kesin olarak olarak gösterip haşmetle kurtardı [Mayt., 58, 21-22]

Sekiz on yaş yaşamış-ın **körkitmiş** erür “*Seksen yaş yaşadığını göstermiştir.*” [ETŞ: 72]

“... küsegülük **körügsegülük** bolsunlar ...”[AY, 118-21]

Bu şekillerin yanında, *körkür-* < *kör-kür-* < *kör-ü-g-ü-r-* ‘göster-’, *körküt-* < *kör-küt-* < *kör-ü-k-ü-t-* ‘göster-’ (Hacıeminoğlu, 1991: 33), *körügse-* < *körüg-se-* ‘görmek istemek’ (Gabain, 1988: 283; Hacıeminoğlu, 1991: 177-178), *körüş-* < *kör-ü-ş-* ‘görüş-’ (Gabain, 1988: 283; Hacıeminoğlu, 1991: 37), *körkit-* < *körki-t-* ‘göstermek’ (Gabain, 1988: 283) şekillerine de rastlıyoruz.

Hacıeminoğlu, ettirgen fiil teşkil eden ve fazla işlek olmayan bir ek olarak gösterdiği -z- ekiyle ilgili olduğunu ileriye sürdüğü şu örneği de veriyor:

köz- < *kö-z-* ‘göstermek’; *köz-gü* ‘ayna’ (Hacıeminoğlu, 1991: 41)

Mevcut örneklere göre, Eski Türkçe döneminde söz konusu ettiğimiz *köster-* ve

körset- fiillerine ise rastlanmıyor.

Karahanlı Türkçesi:

Dönemin belli başlı eserlerinde *kör-* ‘görmek’ ve ‘göstermek, görmek istemek’ anlamlı *körse-*, *körtür-*, *körküt-*, *körküz-* türevlerine rastlıyoruz:

“Yaúın yaàúú **körmedip** nengni ködhür : Eşini dostunu görmeyip malını mülkünü görür.” (DLT-III: 23)

“Men anı **körsedim**: Ben onu görmek istedim.” (DLT-III: 285)

körügse- ‘görsemek, görmek veya kavuşmak istemek’ (DLT-I: 281; DLT-III: 334)

körtür- ‘gördürmek’ (DLT-II: 195)

körküt- ‘göstermek’ (DLT-II: 340-7)

“İlig aydı ünde manga kirsüni/ **köreyn** anı men mini **körsüni** : Hükümdar:
- Onu bana çağır, gelsin; beni görsün, ben de onu göreyim, dedi.” [KB, 579]

“... **körgütdi** itge etmekni ...: ite ekmeği gösterdi.” [ME, 98-1,2], “... özin ölüg **körgüzdü**...: ... Kendisini ölü gösterdi.” [ME, 203-2], “... açuú bildim anı dımlülük **közüdü**...: ...Onu açıkça anladım, dindarlık gösterdi ...” [ME, 190-3-4]

Karahanlı dönemi eserlerinde de *köster-* ve *körset-* şekillerine rastlamıyoruz. Ancak söz konusu fiil şekillerinin anlamıyla ve onlara en yakın şekil olarak *körse-* ve *körüğe-* şekilleri kullanılıyor.

Harezmi Türkçesi:

Dönemin belli başlı eserlerinde, *körgez-* ‘göstermek’, *körgüz-* ‘göstermek’, *körkit-* ‘göstermek’, *körse-* ‘görmek istemek’ şekilleri yanında, ilk defa *körset-* ‘göstermek’ şekline de rastlıyoruz:

“Sizler taou dünyāda tā‘at ve ibādet olur erdisiz taou tā‘atları[sız[nı] masa **körkitür** erdisiz: Sizler de dünyada ibadet ederdiniz ve ibadetlerinizi bana gösterirdiniz.” [NF, 408-3], “Şükür ol Tasrıoa kim sizis mübārek cemālısıznı bizke **körgüzdü** tēdi: Tanrı‘ya şükür ki, sizin mübarek yüzünüzü bize gösterdi, dedi.” [NF, 54-9]

“Olup **körgezdi** ol taş özre san‘at: Yaparık o taş üzerinde san‘atını gösterdi.” [HŞ, 2566], “Tapuıçılara **körgüzdü** nişān kim: Hizmetçilere kendini tanıtıcı bir şey gösterdi.” [HŞ, 949], “Kerem **körgüzdüs** özüs rence oıldıs : Cömertlik gösterip zahmete girdin.” [HŞ, 3516]

“Müsm yalavaç aydı: dmdār **körgezgil** sasa baoayın: Musa Peygamber, yüzünü göster de sana bakayım, dedi.” [KE, 123r-6], “ Ey Müsm menis ka; retimde oamuıdın ‘azmzrek Mukammed Resūlu‘llāh turur, dmdār ni‘metin asa **körgüzmegünçe** sen körmegey-sen: Ey Musa, benim katımdan herkesten daha üstün Röll ba üstResmu

Kıpçak Türkçesi:

Kıpçak Türkçesinde de *körgüz-* (< kör-güz-) ‘göstermek’ ve *körüvse-* (< kör-ü-g+se-) ‘görmeyi arzulamak’ şekillerine rastlıyoruz.

“deminde **körgüzür** fāris şecā‘at: Binici cesareti anında gösterir.” [GT¹, 51b-3], “İlisde bar ise körgüz velāyet: Elinden gelirse göster kuvvetini.” [GT¹, 80b-8]

“Taoı anıs tifesı yarar bolğay yük kötürmekke taoı yol yürimekke ançağa tigrü kesilmegey yoldaşlardan yolda taoı **körküzgey** mükärmge ol nerseni kim köterür anıs öze barçasın.” [İMS, 294a, 6-8]

“teseri bizge **körgüzür** evangelim içinde nişan kerti söymeking: Tanrı bize, İncil’de gerçek sevginin alâmetini gösteriyor.” [CC, 123-13], “tesri **körgüzmesin**: Allah göstermesin.” [CC, 123-12], “tesris **körüvsep**: Tanrı’rı görmek isteyerek” [CC, 140-17]

Çağatay Türkçesi:

Bu dönem Türkçesinde ‘göstermek’ anlamlı *körgüz-* şeklinin yanında, *körset-* şeklinin de yaygın olarak kullanıldığını tanımlayan birçok örnek vardır:

“Manga Tingri yolın **körgüzün**: ‘Bana Allah yolunu göstereyim.’ [NM, 180-17] (Hacıeminoğlu, 1991: 97)

“Şām-ı hicrânın manga ol bî-vefâ **körsetmegey***

Kicr şâmı asru mühliktür Ludâ **körsetmegey**”

[O vefasız [sevgili] bana ayrılık gecesini göstermese; ayrılık gecesi [okuyucu] (24)03(4)75(126)41D-26

ud04 T

Çağdaş Türk Lehçeleri:

Çağdaş Türk lehçelerine ait örnekleri, konuyu fazla uzatmamak için, sadece 'göstermek' anlamlı fiil şekillerinin kelime düzeyindeki tanıklığına başvurarak veriyoruz:

Kuzeydoğu Türk lehçeleri: Altay, Lebed, Sagay, Şor, Teleüt: *körgüs-*, Küerik: *körkös-*, Kaça, Koybal, Sagay: *körtüs-*, Şor: *körtös-*, Hakas: *kördür-*, *körgis-*, Tuva: *körgüz-*;

Güneydoğu Türk lehçeleri: Tarançi: *körket-*, *körgüz-*, *körset-*;

Kuzey Türk lehçeleri: Kırgız: *kördür-*, *körgöz-*, *körsöt-*, Kazak: *körgiz -*, *korset-*, *körset-*;

Güney Türk lehçeleri: Özbek: *kör-güz-* ~ *kürgaz-*, *körsät-* ~ *kör-sät-* ~ *körset-*, Yeni Uygur: *körset-*, *kör-set-güz-*;

Kuzeybatı Türk lehçeleri: Karaim: *körgüz-*, Kazan: *kürset-*, Karakalpak ve Nogay: *körset-* Başkurt: *kürhet-*, Kumuk: *görset-*;

Güneybatı Türk lehçeleri: Azerî: *kördür-*, *köster-*, *görset-*, *göster-*, Türkmen: *gördür-görkez-*, Musul-Kerkük: *göster-*, *görset-*, Gagavuz: *gördür-*, *göster-* (Clauson, 1972: 740; Kenesbayoğlu vd., 1984: 140; Yudahin, 1988: 508; Aksu-İşık, 197: 132-133; Hacıeminoğlu, 1991: 149,150, 154, 161; Kara, 2001: 180; Altaylı, 1994: 550-551; Bayatlı, 1996: 25,32; Baskakov, 1991: 105-106; Öztürk, 1997: 93-94; Coşkun, 2000: 69; Necip, 1995: 207-208; Çeneli, 1997: 55; Ercilasun vd., 1991: 284-285).

Önce Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızları, sonra da Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçeleri ölçeğinde ele aldığımız *göster-* ve *görset-* fiillerinin, Türk dilinin tarihî dönemleri ile çağdaş Türk lehçelerindeki durumu şöyle özetlenebilir:

a. *göster-* ve *görset-* fiillerinin tarihi 13.yüzyıla kadar gidiyor, daha öte geçmiyor. Daha önceki dönemlerde bu iki fiilin anlamıyla *kö-* ~ *kör-* fiillerinin türevi olan *körgez-*, *körgüz-*, *körkür-*, *körkit-*, *körküt-*, *körtgür-*, *körtkür-*, *körügse-*, *köz-*, *közgür-*... fiilleri kullanılmıştır.

b. 13.yüzyıldan bu yana rastladığımız *göster-* fiilinin ise, sadece Batı Türkçesi içinde Anadolu/Osmanlı ve Azerî sahalarında kullanıldığı, diğer tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinde kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

c. *körset-* fiiline Doğu Türkçesinde Harzem Türkçesinden, Batı/Güneybatı Türkçesinde de *görset-* (< *körset-*) şekliyle Eski Anadolu Türkçesinden itibaren rastlanıyor.

Ancak, bu dönemlere, yani Orta Türkçeye kadar, 'göstermek' anlamıyla kullanılan *körgez-*, *körgüz-*, *körkür-*, *körkit-*, *körküt-*, *körtgür-*, *körtkür-*, *körügse-*, *köz-*, *közgür-*... fiilleri, Doğu ve Kuzey grubu Türk lehçelerinde varlıklarını belli

bir oranda sürdürmüş, birden bire unutulup gitmemişlerdir. Hatta bir kısmı bugün bile Doğu ve Kuzey grubu Türk lehçelerinde kullanılmaktadır.

ç. *körset-* ~ *görset-* fiili, doğuda Çağatay, Özbek, Uygur Türkçeleri, kuzeyde Nogay, Kumuk, Kazak, Kırgız, Başkurt Türkçeleri, batıda ise Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Azerî ve Musul-Kerkük Türkçeleri ile varlığını sürdürüp günümüze kadar gelmiştir.

d. Esasen bir Oğuz grubu Türk lehçesi olan Türkmencede ise, *göster-* fiili bulunmamakta, onun yerine aynı anlamdaki *görkez-* ve *gördür-* fiilleri kullanılmaktadır. Bunda da, herhâlde coğrafi yakınlık sebebiyle Doğu ve Kuzey Türkçeleri etkili olmuştur.

Bu tarihî ve çağdaş veriler, kanaatimizce, ortada bir değil, iki ayrı fiilin olduğunu göstermektedir. Yani, *görset-* fiili, *göster-* fiilinin göçüşmeli biçimi değildir, olmamalıdır. Bunu izah etmeye çalışacağız.

İster *göster-*, isterse *görset-* biçimiyle düşünelim, bu fiillerin *kö-* 'bağlamak' fiiline dayanan ettirgen ve geçişli birer fiil gövdesi oldukları açıktır. Nitekim, *köz* (< kö-z 'göz, yani fiili gerçekleştiren organ') ismi ile *kör-* (< kö-r 'görmek, yani nesne ile bağ kurmak') fiili türetilmiştir (Hacıeminoğlu, 1991: 27, 36).

Söz konusu fiiller kök olmadığına göre, yapıları hakkındaki sorun nereden kaynaklanıyor, bu fiil gövdelerinin yapısı nasıl izah ediliyor, nasıl izah edilebilir... sorularının cevaplanması gerekiyor.

İşte tam bu noktada, birbirini tutmayan çok farklı görüşlere rastlıyoruz. Bu farklı görüşlerin ilk ve ön plana çıkmış olanını, yani *görset-* fiilini *göster-* fiilinin göçüşmeli biçimi sayan görüşün temsilcilerini ve bu görüşe şüpheli yaklaşanları yukarıda belirtmiştik. Kanaatimizce, *görset-* fiilini, *göster-* fiilinin göçüşmeli biçimi saymak sorunu çözmekten çok uzaktır.

Biz, ortada bir değil, iki ayrı fiilin bulunduğu inanıyoruz. Tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerindeki veriler de bunu destekliyor. O zaman, her ikisi de eski *kö-* 'görmek' fiiline bağlanabilen ve aşağı yukarı aynı tarihî devirlerde ortaya çıkmış, biri *göster-*, diğeri *görset-* olmak üzere iki fiil vardır ortada. Her iki fiilin de yapısı izah edildiğinde, ortada göçüşme/metatez diye bir ses olayının olmadığı, *görset-* fiilinin *göster-* fiilinin göçüşmeli şekli değil, ondan tamamen farklı şekilde oluşmuş ayrı bir fiil olduğu anlaşılacaktır.

Bizce, her iki fiilin bünyesinde yer alan ve birer fiilden fiil yapma eki olan -set- (< gör-set-) ve -ter- (< gös-ter-) ekleri, bu konuda anahtar vazifesi görmektedir. Bunları izah etmek, bir yerde, sorunu çözmek anlamına gelmektedir.

Önce, *görset-* fiilini ele alalım.

Bu konuda, en son görüş beyan edenlerden Necmettin Hacıeminoğlu'nun sunduğu bilgiler farklı ve sorunu çözücü niteliktedir ki, biz de bu görüşlere katılıyoruz.

Hacıeminoğlu, “Türkçede Yapı Bakımından Fiiller” adlı çalışmasında, Çeneli gibi, Kırım Türkçesindeki fiilden fiil yapan -sat-/-set- eki ve türevlerini tanıtırken, konumuzla ilgili herkesten farklı ve çok önemli bilgiler vermiş, hatta doğrudan doğruya *körset-* fiilinin yapısını tartışmaya açıp kendi iddialı görüşünü ortaya koymuştur:

“İlk defa bu sahada gördüğümüz (-sat-, -set-) ettirgenlik eki, tabii üç ayrı ekin kaynaşması neticesinde teşekkül etmiştir. Bu oluşumu örnek üzerinde izah edelim:

kirset- ‘girdirmek’ < *kir-i-z* ‘giriş’, *kiyset-* ‘giydirmek’

Yani *kir-* fiilinden -z ile yapılmış isim. Bu *kiriz* isminden -e ile *kiriz-e-* fiili türetilmiştir. Sonra da bu fiil tabanına -t- ettirgenlik eki getirilmiştir. Böylece *kir-i-z-e-t-* fiili elde edilmiştir. Önce orta hece düşmesi ile kelitemiz *kirzet-* olmuştur. Sonra z sesi t’nin tesiriyle s olunca fiilimiz *kirset-* şeklini almıştır. İşte -sat-/-set- ekinin macerası budur. Şimdi örneklerle bakalım:

kirset- < *kir-i-z-e-t-* ‘girdirmek’, *kiyset-* < *kiy-i-z-e-t-* ‘giydirmek’, *minset-* < *min-i-z-e-t-* ‘bindirmek’, *tiyset-* < *tiy-i-z-e-t-* ‘dedirmek’, *tursat-* < *tur-u-z-a-t-* ‘ayağa kaldırmak’, *körset-* < *kör-ü-z-e-t-* ‘göstermek’.” (Hacıeminoğlu, 1991: 161)

Hattâ, son örnek olan *körset-*’le ilgili olarak, onu *köster-*’in göçüşmeli/metatezli biçimi sayan Bang’a atıfta bulunarak, “*Bang, buradaki körset- fiilini köster- fiilinin metatezi olarak izah etmiştir. Ancak yukardaki diğer örnekler nasıl izah edilecek acaba?*” demektedir (ay.).

Saniyoruz, *görset-* fiilinin yapısıyla ilgili bir sorun kalmamaktadır. Yani, sorun Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarında görülen iki ayrı şekli “göçüşme” olayı ile izah ederek çözülmüş olmuyor. Nitekim, “Türk Dillerinde Metathése” adlı makalesinde göçüşme konusunu bütün Türk lehçelerinde ele alan Eren’in de, söz konusu fiillere yer vermediğini görüyoruz. (Eren, 1998: 161-180). Yani, söz konusu *görset-* ~ *körset-* fiili, yukarıda da belirtildiği gibi, 13. yüzyıldan beri Türk dilinin tarihî ve çağdaş yazı dillerinde görülen, varlığını sürdüren bir ortak fiildir. Dolayısıyla yapısı tarihî dönemler ve çağdaş lehçeler dikkate alınarak izah edilmelidir. Biz de bunu yapmaya çalışıyor, tarihî ve çağdaş verileri iki ayrı fiilin varlığı için tanık gösterirken, Hacıeminoğlu’nun -set-/-sat- ekine bağlı olarak yaptığı izahı doğru buluyoruz. Kısacası, bugün Anadolu ağızları ile kuzey ve doğu Türk lehçelerinde *görset-* veya *körset-* fiili *körset-* < *körzet-* < *kö-r-ü-z+e-t-* şeklinden gelmektedir. Önce vurgusuz olan orta hecede ünlü düşmesi, sonra da, tıpkı doksan < dokuz+on, seksen < sekiz+on örneklerindeki gibi -s- < -z- sedasızlaşması sonucu bugünkü biçimine ulaşmıştır. Tabii Batı Türkçesinde 13.yüzyıldan itibaren görülen *g-* < *k-* değişmesi ile fiil, bizim lehçemizde *görset-* olmuştur.

Bu konuda, *görset-* < *gö-r-ü-g+se-t-* şeklinde bir izahı da, bu andan itibaren gereksiz buluyoruz. Zira, benzer yapıdaki fiil örneklerini de bulmak zorunluluğumuz vardır.

Şimdi de *göster-* fiiline bakalım.

13. yüzyıldan beri sadece Batı Türkçesinde görülen bu fiil, bizce *göster-* < *gö-s-ter-* < *gö-z-ter-* şeklinde izah edilebilir. Yani, *gö-* < *kö-* fiil köküne önce,

fiilden fiil yapımı eki olan ve ettirgenlik bildiren -z- eki, sonra yine yapı ve işlevdeki -ter- eki gelmiştir. Buradaki -s- < -z- eki, eski *közgür-* ‘göstermek’ [ME, 190-4] fiilinde de vardır. O da, *kö-* fiiline arka arkaya iki fiilden fiil yapma eki (-z- ve -gür-) getirilerek yapılmış bir fiil gövdesidir: < *kö-z-gür-*.

Fiil gövdesindeki ikinci ek olan -dar-/-der-, -tar-/-ter- ekini izah etmek çok kolay olmamakla beraber (Ergin, 1985: 213), bünyesinde bu eki bulunduran “*gönder-, aktar-, dönder-*” fiilleri, Türk dilinde fiilden fiil yapan böyle bir ekin varlığını tanıklamaya yetiyor.

Nitekim, Mansuroğlu, Mevlânâ’nın Türkçe beyit ve ibarelerini konu edinen makalesinin “Metindeki Şekiller” bölümünde, fiilden fiil yapım ekleri olarak gösterdiği -tar-/-ter- ve -s- (<-z-) eklerini *göster-* fiil gövdesine (< gö-s-ter-) bağlıyor (Mansuroğlu, 1954: 220).

Mansuroğlu’nun konumuzu doğrudan ilgilendiren bu ifadelerinden; onun bu fiildeki -s- ve -ter- şekil unsurlarını ettirgenlik bildiren fiilden fiil yapma eki olarak kabul ettiğini, -s-’de -s- < -z- dönüşmesi gördüğünü, kısacası *göster-* fiilini < gö-s-ter- < gö-z-ter- şeklinde düşündüğünü anlıyoruz. Bu da, söz konusu fiilin yapısının böyle izah edilebileceğine dair bizim görüşlerimize önemli bir destek vermektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, bugün Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarında kullanılan *göster-* fiili ve bazı Anadolu ağızları ile bazı çağdaş Türk lehçelerinde yaşayan *görsset- ~ görset- / körset-* fiili iki ayrı fiildir. Sadece Batı/Oğuz Türkçesinde görülen *göster-* fiili, 13.yüzyıldan beri aralıksız ve her geçen gün ikincisine üstünlük sağlayan bir sıklıkla kullanılmaktadır. Yine 13. yüzyıldan beri Doğu, Batı ve Kuzey grubu Türk lehçelerinde görülen *körset- / görset-* fiili ise, Batı Türkçesinde gittikçe kullanımdan düşmüş, varlığını sadece bazı Anadolu ağızlarında koruyabilmiştir. Ancak bu fiil, Türkiye Türkçesinin tersine, bazı Kuzey ve Doğu grubu Türk lehçeleri (Tarañçi, Kazak, Kırgız, Özbek, Uygur) ile Batı Türk lehçe veya ağızlarından olan Azerî ve Musul-Kerkük Türkçelerinde hâlâ eski varlık ve kullanımını sürdürmektedir.

KAYNAKLAR VE KISALTMALAR

AKSU, Nurettin ve Işık, Ayfer, 1998, **Türkiye Türkçösü-Kırgız Türkçösü Sözdüğü**, İstanbul: MEB Yay.

ALTAYLI, Seyfettin, 1994, **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü**, C. I, İstanbul: MEB Yay.

ARAT, R. Rahmeti, 1979a, **Kutadgu Bilig**, C. I: Metin, İkinci Baskı, Ankara: TDK Yay., (KB).

- ARAT, R. Rahmeti, 1988, **Kutadgu Bilig**, C. II: Çeviri, 4. Baskı, Ankara: TTK Yay., (KB).
- ARAT, R. Rahmeti, 1979b, **Kutadgu Bilig**, C. III: İndeks, Haz.: K. Eraslan- O. F. Sertkaya- N. Yüce, Ankara: TKAE Yay.
- ARAT, R. Rahmeti, 1986, **Eski Türk Şiiri**, 2. Baskı, Ankara: TTK Yay., (ETŞ).
- ARAT, R. Rahmeti, 1992, Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, **Atebetü'l-Hakayık**, 2. Baskı, Ankara: TDK Yay., (AH).
- ATA, Aysu, 1997, **Kıyasü'l-Enbiyâ** (Peygamberler Kıssası), c. I-II, Ankara: TDK Yay., (KE).
- ATA, Aysu, 1988, **Nehcü'l-Ferâdis** (Uştmahların Açık Yolu/Cenetlerin Açık Yolu) III, Dizin-Sözlük, Ankara: TDK Yay., (NF).
- ATALAY, Besim, 1985a, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I**, Ankara: TDK Yay., (DLT-I).
- ATALAY, Besim, 1985b, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II**, Ankara: TDK Yay., (DLT-II).
- ATALAY, Besim, 1985c, **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III**, Ankara: TDK Yay., (DLT-III).
- ATALAY, Besim, 1986, **Divanü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks" IV**, Ankara: TDK Yay.
- BANG KAUP, W., 1980, **Berlindeki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları** (1925-1934), Çev.: Şinasi Tekin, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.
- BANGUOĞLU, Tahsin, 1986, **Türkçenin Grameri**, 2. basılış, Ankara: TDK Yay.
- BASKAKOV, N.A., 1991, **Gagauz Türkçesinin Sözlüğü**, Çev.: İsmail Kaynak ve A. Mecit Doğru, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- CAFEROĞLU, Ahmet, 1988, "Anadolu Ağzlarında Metathése Gelişmesi", TDAY Belleten 1955, 2. baskı, Ankara: TDK Yay.: 1-7.
- CLAUSEN, Sir Gerard, 1972, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford.
- COŞKUN, Volkan, 2000, **Özbek Türkçesi Grameri**, Ankara: TDK Yay.
- ÇENELİ, İlhan, 1997, **Kırım Tatarcasında Yapım Ekleri**, Çev.: Mustafa Argunşah, Ankara: TDK Yay. TDK (1972); Derleme Sözlüğü, VI. cilt (G), Ankara.
- ECKMANN, J., 1995, **Nehcü'l-Ferâdis Uştmahların Açık Yolu**, I Metin-II Tıpkıbasım, Yay.: S. Tezcan-H. Zülfikar, Ankara: TDK Yay., (NF).
- ERASLAN, Kemal, 1986, "XVI. Yüzyıl Çağatay Edebiyatı", Büyük Türk Klâsikleri, 4. cilt, İstanbul: Ötüken-Söğüt Yay.: 343-368.

- ERCİLASUN, Ahmet B., 1984, **Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-**, Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.
- ERCİLASUN ve diğerleri (eds), 1991, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ERDAL, Marcel, 1991, **Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon**, Vol. I, Wiesbaden .
- EREN, Hasan, 1988, “**Türk Dillerinde Metathése**”, TDAY Belleten 1953, 2. baskı, Ankara: TDK Yay.: 161-180.
- ERGİN, Muharem, 1985, **Türk Dil Bilgisi**, 16. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- ERGİN, Muharrem, 1991, **Dede Korkut Kitabı II** (İndeks- Gramer), 2. Baskı, Ankara: TDK Yay.
- ERGİN, Muharrem, 2001, **Orhun Abideleri**, 27. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- EYÜPOĞLU, İsmet Zeki, 1988, **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, İstanbul: Sosyal Yay.
- GABAİN, A. von, 1988, **Eski Türkçenin Grameri**, Çev.: Mehmet Akalın, Ankara: TDK Yay.
- GRÖNBECH, K., 1992, **Kuman Lehçesi Sözlüğü Codex Cumanicus’un Türkçe Sözlük Dizini**, Çev.: Kemal Aytaç, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., (CC).
- GÜNŞEN, Ahmet, 2000, **Kırşehir ve Yöresi Ağzları** (İnceleme-Metinler-Sözlük), Ankara: TDK Yay.
- GÜNŞEN, Ahmet, 2001, **Kırşehir ve Yöresi Ağzları Sözlüğü**, Kırşehir: Ocak Yay.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, 1968, **Kutb’un Husrev ü Şirin’i ve Dil Hususiyetleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., (HŞ).
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, 1991, **Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- KAYA, Ceval, 1994, **Uygurca Altun Yaruk** (Giriş, Metin ve Dizin), Ankara: TDK Yay., (AY).
- KARA, Mehmet, 2001, **Türkmence** (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük), 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yay.
- KARAAĞAÇ, Günay, 1997, **Lutfi Divanı**, Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım, Ankara: TDK Yay., (LD).
- KARAHAN, Leylâ, 1994, **Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf** (Yûsuf u Züleyhâ), Ankara: TDK Yay.: (KY).

- KARAMANLIOĞLU, A. Fehmi, 1989, **Seyf-i Sarayî Gülistan Tercümesi**, Ankara: TDK Yay., (GT¹).
- KENESBAYOĞLU, K. ve diğerleri, 1984, (Kazak Tilinin Sözdüğü) **Kazak Türkçesi Sözlüğü**, Terc.: Hasan Oraltay- Nuri Yüce- Saadet Pınar, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- MANSUROĞLU, Mecdut, 1988, “**Mevlâna Celâleddin Rumî’de Türkçe Beyit ve İbareler**”, TDAY Belleten 1954, 2. baskı, Ankara: TDK Yay.: 207-220.
- MAZIOĞLU, Hasibe, 1974, **Ahmed Fakih, Kitabu Evsâfi Mesâcidi’ş-Şermfe**, Ankara: TDK Yay., (KEMŞ).
- NECİP, Emir Necipoviç, 1995, **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Rusçadan Çev.: İklil Kurban, Ankara: TDK Yay.
- ÖZKAN, Mustafa, 1993, **Mahmûd b. Kādû-i Manyâs, Gülistan Tercümesi** (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), Ankara: TDK Yay., (GT²).
- ÖZTÜRK, Rıdvan, 1994, **Yeni Uygur Türkçesi Grameri**, Ankara: TDK Yay.
- ÖZTÜRK, Rıdvan, 1997, **Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil**, Ankara: TDK Yay.
- TDK, 1967, **Tarama Sözlüğü**, 3. cilt (E-İ), Ankara: TDK Yay., (TS).
- TEKİN, Şinasi, 1993, **Uygurca Metinler I Kuanşi İm Pusar** (Ses İşiten İlâh), Ankara: TDK Yay., (KİP).
- TEKİN, Şinasi, 1976, **Uygurca Metinler II Maytrısimit**, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yay., (Mayt.).
- TİMURTAŞ, Faruk K., 1977, **Eski Türkiye Türkçesi** (XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- TOPARLI, Recep, 1992, **İrşâdü’l-Mülûk ve’s-Selâtîn**, Ankara: TDK Yay., (İMS).
- YÜCE, Nuri, 1993, **Mukaddimetü’l-Edeb** (Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks), Ankara: TDK Yay., (ME).